

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI
MTIHANI WA UALIMU DARAJA LA A

614

MAARIFA YA JAMII

Muda: Saa 3.

MAJIBU

Mwaka: 2009

Maelekezo.

1. Karatasi hii ina sehemu **A**, **B** na **C**.
2. Jibu maswali **yote** katika sehemu **A** na maswali **mawili (2)** kutoka katika kila sehemu **B** na **C**.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.
4. Andika majibu yako kwa kalamu ya wino wa bluu au mweusi isipokuwa michoro ambayo itachorwa kwa penseli.
5. Vikokotozi **haviruhusiwi** ndani ya chumba cha mtihani.
6. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
7. Andika **namba yako ya mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha kujibia.

maktaba.tetea.org

SEHEMU A (Alama 40)

Jibu maswali yote katika sehemu hii.

1. (a) Eleza maana ya kipimo cha ramani.

Kipimo cha ramani ni uwiano kati ya umbali uliopimwa kwenye ramani na umbali halisi unaowakilishwa kwenye ardhi. Huonesha ni mara ngapi ramani imepunguzwa ukilinganisha na eneo halisi.

1. (b) Bainisha aina mbili za ramani.

Aina ya kwanza ya ramani ni ramani za kawaida ambazo huonesha maumbo mbalimbali ya asili na ya binadamu kama vile mito miji na milima.

Aina ya pili ya ramani ni ramani za kitaalamu ambazo huonesha taarifa za kina kuhusu mada maalum kama vile ramani za hali ya hewa ramani za kijiolojia au ramani za idadi ya watu.

1. (c) Taja aina tatu za ramani kulingana na matumizi yake.

Aina ya kwanza ni ramani za siasa ambazo huonesha mipaka ya nchi majimbo na miji.

Aina ya pili ni ramani za kimaumbile ambazo huonesha maumbile ya ardhi kama vile milima mabonde na urefu wa eneo.

Aina ya tatu ni ramani za kiuchumi ambazo huonesha usambazaji wa rasilimali na shughuli za kiuchumi kama vile kilimo au madini.

2. (a) Eleza kwa kifupi dhana ya kanda za masaa.

Kanda za masaa ni vipande 24 vya ulimwengu ambavyo huhesabu saa moja moja tofauti kuanzia mstari wa Meridian Mkuu 0. Ulimwengu uligawanywa katika vipande hivi ili kurahisisha shughuli za kimataifa na kuepuka utata wa saa.

2. (b) Kama katika mji wa Freetown 15° Magharibi ni saa 11:00 alfajiri kokotoa muda katika mji wa Morogoro 35° Mashariki.

Kwanza tunatafuta tofauti ya longitudo kati ya miji hii $15^{\circ} + 35^{\circ} = 50^{\circ}$.

Pili tunabadili longitudo kuwa muda tukijua $1^{\circ} =$ dakika 4, hivyo $50 \times$ dakika = dakika 200 au saa 3 na dakika 20.

Kwa kuwa Morogoro ipo Mashariki mwa Freetown tunaongeza muda huo. Saa 11:00 alfajiri + saa 3 na 20 dakika ni Saa 14:20 au Saa 8:20 mchana Morogoro.

2. (c) Mji wa Dar es Salaam upo kwenye longitudo 39° Mashariki. Ikiwa ni saa 12:00 mchana huko jijini Morogoro 35° Mashariki ni saa ngapi Dar es Salaam?

Kwanza tunatafuta tofauti ya longitudo kati ya Morogoro na Dar es Salaam $39^{\circ} - 35^{\circ} = 4^{\circ}$.

Pili tunabadili longitudo kuwa muda tukijua $1^{\circ} =$ dakika 4, hivyo $4 \times$ dakika 4 = dakika 16.

Kwa sababu Dar es Salaam iko Mashariki zaidi tunaongeza muda huo. Saa 12:00 mchana + 16 dakika ni Saa 12:16 mchana Dar es Salaam.

3. (a) Bainisha mizunguko ya Dunia kisha fafaua athari za kila mzunguko.

Mzunguko wa kwanza ni mzunguko wa Dunia kwenye mhimili wake ambao huhukua takriban masaa 24. Athari yake kuu ni kusababisha usiku na mchana.

Mzunguko wa pili ni mzunguko wa Dunia kuzunguka jua ambao huhukua takriban siku $365/4$. Athari yake kuu ni kusababisha misimu tofauti kama vile kiangazi masika na kipupwe.

3. (b) Bainisha matokeo yanayoweza kutokana na mzunguko wa mwezi kuzunguka dunia.

Matokeo ya kwanza ni kuzimuliwa kwa maji baharini ambapo uvutano wa mwezi husababisha maji ya bahari kupanda na kushuka.

Matokeo ya pili ni kupatwa kwa jua ambapo mwezi hupita katikati ya jua na dunia na kuficha mwanga wa jua.

Matokeo ya tatu ni kupatwa kwa mwezi ambapo dunia hupita katikati ya jua na mwezi na kuzuia mwanga wa jua kufika mwezini.

4. Tofautisha mistari ya kontua kuonesha maumbile yafuatayo:

5. (a) Pitiyo

Mistari ya kontua ya pitiyo huonesha mistari ya urefu inayofanana iliyokaa kwa umbali mdogo sana au imeunganika kuonesha mteremko mkali sana.

4. (b) Genge

Mistari ya kontua ya genge huonesha mistari ya urefu inayoingia ndani katika umbo la V au U ikionyesha sehemu ya urefu wa chini hupenya katikati ya maeneo ya urefu wa juu.

4. (c) Kigongo

Mistari ya kontua ya kigongo huonesha mistari ya urefu inayoingia ndani katika umbo la V au U ikionyesha sehemu ya urefu wa juu hupenya katikati ya maeneo ya urefu wa chini.

4. (d) Uwanda wa juu

Mistari ya kontua ya uwanda wa juu huonesha mistari ya urefu yenye nafasi kubwa kati yao kuonesha eneo la mteremko wa taratibu na kisha mistari ya urefu wa juu ikifunga duara kuonesha uwanda bapa juu ya mlima.

5. Eleza tofauti kati ya *Zinjanthropus* na *Homohabilis* kama hatua muhimu katika mabadiliko ya kimaumbile kwa binadamu.

Tofauti ya kwanza ni uwezo wa kutengeneza zana ambapo *Homo Habilis* alijulikana kwa uwezo wake wa kutengeneza na kutumia zana za mawe huku *Zinjanthropus* akijulikana kwa ubongo wake mdogo na kutotengeneza zana.

Tofauti ya pili ni ukubwa wa ubongo ambapo *Homo Habilis* alikuwa na ubongo mkubwa zaidi na alikuwa na uwezo wa kiakili wa hali ya juu kuliko *Zinjanthropus*.

Tofauti ya tatu ni kama aina ya binadamu ambapo *Homo Habilis* huwekwa katika jenasi ya *Homo* inayohusiana na binadamu wa kisasa huku *Zinjanthropus* ikiwekwa katika jenasi tofauti ya *Australopithecus*.

6. Bainisha mambo manne yaliyokuwa chanzo cha migogoro ya kisiasa nchini za Kiafrika baada ya uhuru.

Chanzo cha kwanza ni ukabila ambapo viongozi walitumia utambulisho wa kikabila kugawanya watu na kujipatia mamlaka na kusababisha chuki.

Chanzo cha pili ni mipaka ya kikoloni ambayo iligawanya makabila na kuunganisha jamii zenye utamaduni tofauti na kusababisha migogoro ya mipaka.

Chanzo cha tatu ni ukosefu wa utawala bora na rushwa ambapo utajiri ulilenga viongozi wachache na hivyo kupelekea kutoridhika kwa wananchi.

Chanzo cha nne ni kuingilia kati kwa mataifa ya nje ambayo yaliendelea kufadhili au kusaidia makundi pinzani yenye maslahi yao kiuchumi au kisiasa katika nchi za Afrika.

7. Taja sababu kuu nne zilizofanya watawala wa jadi katika Bara la Afrika kushindwa kabisa jitihada zao za kupinga uvamizi wa kikoloni kutoka Bara la Ulaya mwishoni mwa karne ya 19.

Sababu ya kwanza ni teknolojia duni ya silaha ambapo Waafrika walitumia mikuki na pinde na mishale wakati wakoloni walikuwa na bunduki za kisasa na mizinga.

Sababu ya pili ni migogoro ya ndani na ukosefu wa umoja kati ya jamii za Kiafrika ambapo wakoloni walitumia sera ya kutawanya na kutawala.

Sababu ya tatu ni ukosefu wa uzoefu wa kivita wa kisasa ambapo Waafrika hawakujua mikakati ya kivita ya Ulaya na walishambulia kwa njia za kimapokeo.

Sababu ya nne ni nguvu kubwa ya kiuchumi ya Ulaya ambayo iliwawezesha wakoloni kufadhili vita na kuleta askari wengi kutoka Ulaya au kutumia askari wa Kiafrika walioajiriwa.

8. Kwa kutumia mifano miwili eleza namna kila aina ya milima ifuatayo inavyotokea:

(a) Milima mikunjo

Milima mikunjo hutokea wakati sahani mbili za dunia zinapogongana na kusababisha tabaka la ardhi kuinuka na kukunjana. Mfano wa kwanza ni Milima ya Atlas huko Afrika Kaskazini. Mfano wa pili ni Milima ya Himalaya huko Asia.

(b) Milima ya tofali

Milima ya tofali hutokea wakati nguvu za uvutano wa ndani ya ardhi zinasababisha nyufa au Faults ambapo ardhi upande mmoja huinuka na mwingine kushuka. Mfano wa kwanza ni Milima ya Ruwenzori Afrika Mashariki. Mfano wa pili ni Milima ya Vosges huko Ufaransa.

(c) Milima ya volkano.

Milima ya volkano hutokea wakati magma inaposukumwa nje ya ardhi kupitia mlipuko na kujikusanya katika umbo la koni. Mfano wa kwanza ni Mlima Kilimanjaro nchini Tanzania. Mfano wa pili ni Mlima Kenya nchini Kenya.

9. (a) Eleza kwa kifupi dhana ya ukoloni.

Ukoloni ni mfumo ambapo nchi moja yenye nguvu hupanua mamlaka yake na kudhibiti utawala na uchumi wa nchi nyingine dhaifu. Ni kitendo cha kunyanyasa nchi inayotawaliwa kwa maslahi ya nchi inayotawala.

9. (b) Toa mifano miwili ya nchi zilizotawaliwa na Uingereza Ujerumani Ureno na Ubelgiji na Ufaransa katika nusu ya pili ya karne ya 19.

Uingereza ilitawala Ghana na Nigeria.

Ujerumani ilitawala Tanganyika na Kameruni.

Ureno ilitawala Msumbiji na Angola.

Ubelgiji ilitawala Kongo na Rwanda.

Ufaransa ilitawala Senegal na Algeria.

10. Bainisha sababu nne zilizochangia mafanyabiashara ya utumwa ya karne ya 19 kutoka Ulaya yakajishughulisha na bidhaa za kilimo na malighafi kwa ajili ya viwanda vya Ulaya.

Sababu ya kwanza ni kuongezeka kwa mahitaji ya viwanda vya Ulaya ambapo mapinduzi ya viwanda yaliongeza mahitaji ya malighafi kama vile pamba na katani.

Sababu ya pili ni kupungua kwa biashara ya watumwa kutokana na harakati za kupinga utumwa Ulaya hivyo wafanyabiashara walibadili mwelekeo wa biashara.

Sababu ya tatu ni kuanzishwa kwa utawala wa kikoloni ambao ulifanya iwe rahisi kwa Ulaya kudhibiti uzalishaji wa mazao na malighafi za kilimo katika Afrika.

Sababu ya nne ni kupatikana kwa ardhi kubwa na nguvukazi ya bei nafuu katika Afrika ambayo ilitumiwa kuzalisha mazao ya biashara kwa wingi kwa ajili ya soko la Ulaya.

SEHEMU B (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

11. Kwa kutumia mifano ya nchi za Afrika Mashariki na Kati bainisha njia nne za kudhibiti upotevu wa vyanzo vya maji.

Njia ya kwanza ni kupanda miti katika vyanzo vya maji ambapo miti husaidia kunyonya maji polepole na kuyatoa taratibu katika mito na maziwa. Mfano nchini Kenya juhudi za upandaji miti katika Msitu wa Mau.

Njia ya pili ni kuzuia shughuli za binadamu karibu na vyanzo vya maji kwa kupiga marufuku kilimo au makazi karibu na kingo za mito na maziwa ili kuzuia uchafuzi na mmomonyoko wa udongo. Mfano Tanzania sheria za kuhifadhi Maziwa Makuu.

Njia ya tatu ni kutumia mifumo ya unyonyaji maji ya mvua au harvesting ambapo mvua inayonyesha hukusanywa na kutunzwa badala ya kupotea ili kupunguza utegemezi wa vyanzo vya maji. Mfano nchini Uganda matumizi ya magari ya kuhifadhi maji.

Njia ya nne ni kuelimisha jamii kuhusu umuhimu wa kuhifadhi maji na athari za matumizi mabaya ya maji kwa mazingira. Mfano programu za jamii za Rwanda za uhifadhi wa rasilimali.

12. Bainisha hatua tano zinazoweza kuchukuliwa katika juhudi za kupunguza athari za uharibifu wa misitu kama vile mmomonyoko wa udongo na ukame.

Hatua ya kwanza ni kupiga marufuku ukataji wa miti bila ruhusa kwa kusimamia sheria za misitu na kuweka adhabu kali kwa wanaokiuka sheria.

Hatua ya pili ni kupanua na kusimamia maeneo ya hifadhi na misitu ya asili ili kuhakikisha uoto wa asili unalindwa.

Hatua ya tatu ni kuelimisha umma kuhusu umuhimu wa misitu na njia za matumizi endelevu ya mazao ya misitu kama vile matumizi ya nishati mbadala badala ya kuni.

Hatua ya nne ni kuhimiza upandaji wa miti kwa kufanya kampeni za kitaifa za upandaji miti na kuhamasisha kila kaya kupanda miti.

Hatua ya tano ni kuanzisha miradi ya uzalishaji wa kuni endelevu ili kupunguza shinikizo kwenye misitu ya asili.

Kipengele II: Historia

13. Chambua mambo matano yaliyotokea katika mataifa ya nje ambayo yaliongoza katika harakati za kudai uhuru katika bara la Afrika.

Jambo la kwanza ni Vita Kuu ya Pili ya Dunia ambapo nchi za Ulaya zilidhoofika kiuchumi na kijeshi na hivyo kushindwa kudhibiti makoloni yao.

Jambo la pili ni kuibuka kwa nchi mbili kubwa zenye nguvu Marekani na Urusi ambazo zote zilipinga ukoloni na kushinikiza nchi za Ulaya kuacha ukoloni.

Jambo la tatu ni Umoja wa Mataifa ulianzishwa na ulikua jukwaa muhimu la kutoa sauti kwa makoloni na kutoa msaada katika kudai uhuru.

Jambo la nne ni uhuru wa India hapo mwaka 1947 ambao ulikuwa mfano halisi na kichocheo kwa nchi nyingi za Afrika kuamini kuwa uhuru unawezekana.

Jambo la tano ni maendeleo ya mawasiliano na elimu ambayo yaliwezesha viongozi wa Kiafrika kujifunza kuhusu siasa za Ulaya na kupanga mikakati ya kudai uhuru.

14. Tambua sababu tano zilizopelekea kuongezeka kwa biashara ya Afrika mashariki na Ulaya.

Sababu ya kwanza ni kuhitajika kwa malighafi za viwanda Ulaya ambapo mahitaji ya mazao ya biashara kama vile pamba na katani yaliongezeka.

Sababu ya pili ni kuongezeka kwa usafiri na miundombinu ambapo ujenzi wa reli na bandari ulifanya iwe rahisi kusafirisha bidhaa kutoka bara la Afrika kwenda Ulaya.

Sababu ya tatu ni kufunguliwa kwa Mfereji wa Suez hapo mwaka 1869 ambapo ulikata safari ya kuelekea Afrika Mashariki na kufanya mawasiliano ya biashara kuwa rahisi na haraka.

Sababu ya nne ni kupungua kwa biashara ya watumwa na kugeuza nguvu kazi kwenda kwenye uzalishaji wa mazao ya biashara yaliyohitajika Ulaya.

Sababu ya tano ni kuanzishwa kwa utawala wa kikoloni ambao ulilazimisha Waafrika kuzalisha mazao ya biashara na kuuza kwa bei ya chini kwa Ulaya.

SEHEMU C (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

15. Kutokuepo kwa nidhamu miongoni mwa wanafunzi katika darasa la Jiografia kumeathiri ufundishaji wa somo hili. Fafanua hoja hii.

Hoja hii ni kweli kwa sababu kwanza hupunguza muda wa kufundishia ambapo mwalimu hutumia muda mwingi kusimamia na kurejesha utulivu darasani badala ya kufundisha.

Pili huzidisha uchovu kwa mwalimu na kumuathiri kisaikolojia ambapo mwalimu anaweza kukata tamaa na kupunguza ubunifu katika kufundisha.

Tatu hupunguza uelewa wa wanafunzi wasio na nidhamu na wenzao ambao hutaka kujifunza ambapo kelele na usumbufu huzuia wanafunzi kusikiliza na kuelewa maudhui.

Nne hufanya matumizi ya zana za kufundishia kuwa magumu kwa mfano ramani na glob au vifaa vya kupimia ambavyo vinahitaji utulivu.

Tano huathiri ziara za masomo ambapo wanafunzi wasio na nidhamu wanaweza kuleta matatizo nje ya darasa na kuhatarisha usalama wao.

16. Ainisha mambo matano ambayo mwalimu anatakiwa kuangalia wakati wa kutumia kazimradi kama njia ya kufundishia na kujifunzia somo la Jiografia.

Jambo la kwanza ni malengo ya kazimradi ambapo mwalimu anapaswa kuhakikisha kuwa mradi unatekeleza malengo yaliyokusudiwa ya mtaala wa Jiografia.

Jambo la pili ni upatikanaji wa rasilimali ambapo mwalimu anapaswa kutathmini kama wanafunzi wanaweza kupata vifaa na taarifa zinazohitajika kutekeleza mradi.

Jambo la tatu ni muda wa utekelezaji ambapo mwalimu anapaswa kutoa muda wa kutosha kwa wanafunzi kukamilisha mradi bila kuathiri masomo mengine.

Jambo la nne ni mgawanyo wa kazi ambapo mwalimu anapaswa kuhakikisha kuwa kuna ushirikiano mzuri katika makundi na kila mwanafunzi ana jukumu lake maalum.

Jambo la tano ni njia ya upimaji ambapo mwalimu anapaswa kuandaa vigezo vya wazi vya kupimia kazi za mradi ikiwa ni pamoja na uwasilishaji na uhalisia wa mradi.

Kipengele II: Historia

17. Mwalimu mwenye uzoefu katika ufundishaji wa somo la Historia hahitaji kuwa na Miongozo ya ufundishaji. Eleza hoja hii.

Hoja hii sio sahihi kwa sababu ya kwanza miongozo huainisha malengo ya mtaala na kumpa mwalimu muongozo wa kile anachopaswa kufundisha na kipi apime.

Pili miongozo hutoa mbinu mpya za ufundishaji ambazo zinaweza kuwa zimebadilika kutokana na utafiti na maendeleo katika elimu.

Tatu miongozo husimamia viwango vya ufundishaji na kuhakikisha kuwa mwalimu anatoa maudhui sahihi kwa kufuata viwango vya kitaifa.

Nne miongozo husasishwa mara kwa mara na kutoa taarifa mpya za kihistoria au namna ya kuwasilisha mada nyeti.

Tano hata mwalimu mwenye uzoefu anahitaji kumbukumbu na rejea ili kuepuka kurudia makosa ya zamani au kuruka mada muhimu za mtaala.

18. Fafanua faida tano za matumizi ya shajara katika kufundishia na kujifunzia somo la Historia.

Faida ya kwanza ni hukuza uwezo wa uchambuzi kwa wanafunzi ambapo huwalazimu kufikiri kwa kina na kuandika maoni yao kuhusu matukio ya kihistoria.

Faida ya pili ni hujenga uwezo wa lugha na kuandika ambapo wanafunzi hupata fursa ya kujieleza kwa maandishi kwa kutumia misamiati ya Historia.

Faida ya tatu ni husaidia mwalimu kujua uelewa wa mwanafunzi ambapo shajara huonesha mtazamo wa mwanafunzi kuhusu mada fulani na kusaidia mwalimu kuboresha ufundishaji.

Faida ya nne ni hufanya historia kuwa hai ambapo wanafunzi hujaribu kuandika kama wanahusika wa matukio ya kihistoria kwa mfano kuandika kama shujaa au mtawala wa zamani.

Faida ya tano ni huimarisha kumbukumbu ya matukio ambapo kitendo cha kuandika kuhusu tukio hufanya mwanafunzi akumbuke vizuri zaidi tarehe na matukio husika.